

MARIBORSKI PEHOTNI POLK (Ob 70. letnici nastanka slovenske vojske leta 1918)

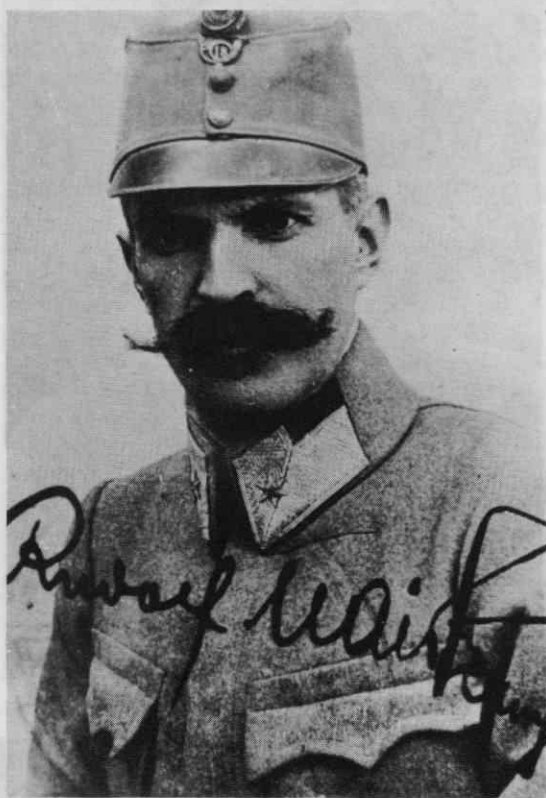
JANEZ J. ŠVAJNCER

Mariborski polk oziroma Mariborski pešpolk je bil ena izmed temeljnih enot slovenske vojske v letih 1918—1919. Nastal je iz slovenskega jedra 26. strelskega polka (*Schützenregiment Nr. 26*). Ta polk je bil ustanovljen leta 1901 kot 26. Landwehrrinfanterieregiment Marburg. Polkovni štab, štaba 1. in 3. bataljona so bili v Mariboru, štab 2. bataljona je bil v Celju. Po narodni sestavi je bil polk izrazito slovenski in je težko verjeti uradnemu avstrijskemu vojaškemu podatku iz maja 1918, da je bilo v polku 61% Slovencev, 31% Nemcev, 3% Čehov, 3% Poljakov, 1% Rusinov in 1% Hrvatov.

Po sestanku, na katerem je takrat še major Maister razglasil Maribor za jugoslovanski¹, je dal v meljski vojašnici 26. strelskega polka trobiti alarm. Vojakom in oficirjem je sporočil, da je prevzel poveljstvo in jih pozval, naj vztrajajo v službi Jugoslaviji. Odpustil je nemške vojake. Slovenci so začeli vriskati, nemški oficirji protestirati. Nemški vojaki so začeli vojašnico zapuščati, odšlo pa je tudi veliko slovenskih vojakov. Po svojem nagovoru je Maister ustroj in upravo 26. strelskega polka, zdaj kot slovenske enote, zaupal stotniku Edvardu Vaupotiču². Okoli 11. ure 1. novembra 1918 je imel Vaupotič v svojih rokah meljsko vojašnico in vsa skladišča. Sestavil je 1. jugoslovansko stotnijo, za njenega poveljnika je imenoval nadporočnika Jožeta Malenška. V službi je ostalo 7 oficirjev in 87 podoficirjev ter vojakov. Tako je bil prvi poveljnik nastajajočega Mariborskega polka stotnik Vaupotič, 1. jugoslovanska stotnija pa temelj, iz katerega je kmalu nastal cel slovenski polk.

Nova slovenska stotnija je še istega dne dala oficirje in moštvo za stražo na železniškem kolodvoru in pri pomembnejših stavbah na levem bregu Drave, na desnem bregu so enake naloge prevzeli predvsem slovenski topničarji pod vodstvom podoficirja ognjičarja Joška Slobodnika. Zaradi majhnega števila vojakov je 1. novembra popoldne general Maister sklenil, da vpokliče v svoj polk prostovoljce mariborske narodne straže. V Mariboru se je v narodno stražo prijavilo okoli 300 moških. Prvega novembra so jih kurirji uspeli priklicati v Narodni dom približno 20, ko pa so jih zvečer peljali proti meljski vojašnici, kjer naj bi jih oblekli in oborožili, so na poti skozi mesto v temi vsi pobegnili. Od vseh tristo prostovoljcev mariborske narodne straže je 1. novembra 1918 stopil v službo en sam — Zdenko Verstovšek. Iz Št. Petra pri Mariboru pa je kurir pripeljal narodno stražo 19 moških in ti prostovoljci so nekaj dni in noči pomagali stražiti kolodvor.

Tretjega novembra je imel Maister že toliko vojakov, da je lahko poslal stotnika Metoda Rakušo z dvema oficirjema, 24 moškimi in dvema strojnicama na Pragersko, 7. novembra je bil stotnik Rakuša s poročnikom Pavlom Verbičem, 12 moškimi in eno strojnico

Manj znani Rudolf Maister, slikan še kot major, vendar ta fotografija najbolj ustreza njegovi podobi v prevratnih dneh leta 1918

poslan proti plenilcem v Strnišću. Tam je ostal do sredine decembra. 3. novembra je bilo v meljski vojašnici v rezervi samo 57 moških, vsi drugi so bili na kolodvorih ali drugod po mestu.

Takoj po prvem novembru so se v službo prijavljali novi prostovoljci, predvsem narodno zavedni rezervni in aktivni oficirji, do ustreznega števila vojakov je pripomogel Maistrov mobilizacijski poziv 9. novembra 1918. Zglasiti so se morali obvezniki letnikov 1879—1900. Sprva je bil odziv slab, pred iztekom roka, 18. novembrom, pa se je zelo povečal. Iz Ljutomer in Ormoža je pripeljal cel vlak vpoklicancev in po tej mobilizaciji je bila v Mariboru slovenska vojska v večini. Po neki trditvi so v Melju vpoklicance starejših letnikov celo zavračali, ker jih je bilo preveč. Konec novembra 1918 je imel general Maister na območju Štajerskega obmejnega poveljstva okoli 4000 vojakov.³

Mariborski polk je Edvard Vaupotič nameraval organizirati šele 24. novembra 1918, toda Maister je zahteval, da mora priti do ustanovitve že 21. novembra. To zahtevo je Vaupotič uresničil in 21. novembra 1918 je bil Mariborski polk formiran. Imel je 3

Organizator slovenskega Mariborskega polka stotnik Edvard Vaupotič

bataljone, v vsakem 4 stotnije, vsaka stotnija je imela 3 pehotne vode in oddelek lahkih strojnic s štirimi strojnicami. Na polkovni ravni je bila postavljena stotnija težkih strojnic, tehnična stotnija in dopolnilni bataljon z dvema dopolnilnima stotnijama. 21. novembra 1918 je imel Mariborski polk približno 2000 mož in več kot 70 oficirjev, po Seručarjevi knjigi Vojne akcije u Koruškoj 1918/19, Beograd, 1950, naj bi imel Mariborski pešpolk ob koncu novembra 170 oficirjev in 1940 mož.

Oficirji v polku so bili:⁴ Polkovni poveljnik: podpolkovnik Avgust Škrabar⁵, adjutant nadporočnik Julijan Gustin*, v štabu stotnika Mirko Rajh* in Ciril Rakuša*, blagajnik nadporočnik Alojz Horvat*, intendant nadporočnik Julij Dernovšek in nadporočnik Janko Peterčič, polkovni zdravnik dr. Artur Rebula, vodja skladišča nadporočnik Leon Lindtner*.

— 1. bataljon: poveljnik major Milan Grebenc*, adjutant poročnik Hinko Kefer, 1. stotnija: nadporočnik Jože Malenšek, poročnika Franc Mordej in Pero Cestnik ter štabni narednik Ivan Hanžekovič*; 2. stotnija: nadporočnik Martin Bevk, poročnik Anton Sabati, praporščak Vladimir Porekar in častniški namestnik Anton Žerak*; 3. stotnija: nadporočnik Jernej Paulič, poročnika Ulrih Malič in Ivan Drejo, štabni narednik Maks Zaveršnik*; 4. stotnija: nadporočnik Jožef Prah, poročnika Jožef Groznik in Slavko Korošec°, praporščak Jakob Kaučič*.

— 2. bataljon: poveljnik major Edvard Vaupotič*, adjutant nadporočnik Goršič; 5. stotnija: nadporočnik Franjo Lukner, poročnik Jožef Pinterič, praporščak Ivan Štibler, štabni narednik Anton Plohl*; 6. stotnija: nadporočnik Beno Zeilhofer, poročnik Janko Želj, praporščak Franc Arič, štabni narednik Anton Špes*; 7. stotnija: stotnik Jožef Rosina*, poročnika Franc Greif in Franc Druškovič, štabni narednik Jožef Lepuša*; 8. stotnija: nadporočnik Otmar Križ*, poročnik Anton Vreča, štabna narednika Karol Kotnik° in Franc Gselman°.

— 3. bataljon: poveljnik stotnik Ferdo Plaskan*, adjutant poročnik Alojz Osterc; 9. stotnija: nadporočnik Adolf Bezjak, poročnik Franjo Haberman, praporščak Vinko Kunej°, častniški namestnik Franjo Savrič; 10. stotnija: nadporočnik Ivan Gračner, poročnika Viktor Košuta in Vilko Kotnik, štabni narednik Ciril Draksler*; 11. stotnija: nadporočnik Stanko Jurko, poročnika Vojteh Knop in Jožef Šribar*, praporščak Ivan Megla; 12. stotnija: nadporočnik Miroslov Rauter, poročnika Milan Zaklan* in Ivan Vesselko, štabni narednik Franjo Bedenik°.

— Dopolnilni bataljon: poveljnik major Franc Jurkovič*, adjutant poročnik Ciril Skvarča, blagajnika nadporočnika Alojz Šijanec* in Dragan Laznička*, intendant nadporočnik Oto Zeilhofer, vodja skladišča poročnik Stanko Rauter; 1. dopolnilna stotnija: stotnik Stanko Dekleva*, nadporočnik Anton Kohor°, poročnik Franc Lovrec, praporščak Feliks Živko, častniški namestnik Jožef Pogrujc*, štabni narednik Janko Čaučič°; 2. dopolnilna stotnija: stotnik Vaclav Die*, nadporočnik Ludvig Rozman, poročnik Rudolf Korošec, štabna narednika Anton Črešnar*, in Gustav Kumer*.

— Tehnična stotnija: nadporočnik Janko Hameršek, poročnik Perger, štabna narednika Franjo Aleksič* in Matija Fras*; telefonski vod: nadporočnik Franjo Štuhec.

Ob koncu novembra 1918 je imel Mariborski polk 39 težkih strojnic, 42 lahkih strojnic, 1737 pušk Manlicher M95, več sto pušk raznih drugih sistemov, 1038 ročnih bomb, 118 020 nabojev za puško Manlicher 8 mm, 276 850 nabojev za strojnice 8 mm, 20 tromblonskih granat za puške in tako dalje.

23. novembra 1918 je polk sodeloval pri razorožitvi nemške Schutzwehr v Mariboru. 25. novembra je 2. bataljon pod poveljstvom majorja Vaupotiča zasedel črto Plač—Špilje in ostal tam do maja 1919. Zavrnil je več sovražnikovih napadov, 6. stotnija pod poveljstvom nadporočnika Benedikta Zeilhoferja je 1. decembra 1918 vkorakala v Radgono. 22. decembra sta bili dve stotniji 1. bataljona pod poveljstvom stotnika Metoda Rakuše poslani v Medmurje proti Madžarom. V Murski Soboti so stotnika Rakušo ujeli Madžari in se je k polku vrnil šele 9. aprila 1919, ko je Madžarom pobegnil.

29. decembra je bila ena stotnija iz 1. bataljona z vodom strojnic poslana na koroško fronto pri Marenbergu (danes Radlje). Kmalu ji je sledil ves 1. bataljon, tudi stotniji iz Medmurja. Na Koroškem je bil

1. bataljon zbran 10. januarja 1919 in je zasedel odsek od Kaple do štajersko-koroške meje. 18. februarja 1919 je 1. bataljon Mariborskega polka zamenjala stotnija Tržaškega bataljona in tako se je mariborski bataljon vrnil v Maribor.

Decembra in januarja 1919 so bile skoraj vse stotnije Mariborskega polka na raznih odsekih razmejitvene črte z Avstrijo, tako v Lučanah (kjer so januarja 1919 pričakovali močnejši sovražni napad), v Ljutomeru, Radencih, Ormožu, Soboti, Cmureku, Crnici, Trnovem; v Zgornji Kungoti je bila dalj časa rezerva Štajerskega obmejnega poveljstva — 3 do 4 stotnije z eno do dvema baterijama in nekaj tovornimi avtomobili za prevoz na morebitni ogroženi odsek.

4. februarja 1919 so močne sovražne sile pod videzom ljudske vstaje pod vodstvom nadporočnika Johanna Mikla napadle Radgono. Sprva so dosegle nekaj uspehov, toda v hudem boju je 6. stotnija Mariborskega polka pod poveljstvom nadporočnika Benedikta Zeilhoferja obdržala najpomembnejše položaje. Nadporočnik Zeilhofer je bil takoj ob začetku napada ranjen, vendar je poveljeval kljub rani kar z ležišča.⁶

20. februarja 1919 je bila ukazana nova razporeditev stotnij: 1., 11. in 12. stotnija so se vrnile s fronte v Maribor, iz Maribora pa je bila 1. stotnija poslana v Ljutomer (tam je ostala do 8. aprila) in 11. stotnija v Radence. — 7. in 8. stotnija sta bili premeščeni iz Cmureka v Zgornji Cmurek in združeni, en vod je bil

poslan v Spodnjo Ščavnico. — 9. in 10. stotnija iz Špilja in 12. stotnija iz Maribora so bile poslane v Radgono. — 6. stotnija se je vrnila v Maribor iz Radgone in odšla k Sv. Juriju v pesniški dolini.

Sovražne čete so 8. marca 1919 napadle in zasedle Soboto (na grebenu nad Muto), v noči z 11. na 12. marec jo je 2. stotnija Mariborskega polka z dvema vodoma strojnic spet zavzela. Stotnija je bila pohvaljena, posebej poveljnik nadporočnik Bevk, poročnik Anton Poje, praporščak Jakob Kaučič in častniški namestnik Anton Žerak. V začetku marca je del 1. bataljona Mariborskega polka zasedel položaje na Kapli in se ob koncu marca spet vrnil na stare položaje.

3. aprila 1919 je bil 3. bataljon Mariborskega polka pod poveljstvom stotnika Cirila Rakuše poslan v Velikovec v sestavo Koroškega obmejnega poveljstva. Zasedel je položaje od Drave v smeri St. Peter — Lipov dvor — Olševnica — Orliča vas. 5. aprila 1919 je imel Mariborski polk 1684 vojakov, 244 podoficirjev in 47 oficirjev. Polkovni štab je bil v Mariboru, kjer je bila tudi tehnična stotnija. Stotnije so bile razmeščene v naslednjih krajih: 1. Ljutomer, 2. Sobota, 3. Kapla, 4. Sobota, 5. Špilje, 6. Sv. Jurij, 7. Cmurek, 8. Špilje, ves 3. bataljon (9. 10., 11. in 12. stotnija) je bil na območju Velikovca.

V ofenzivnem sunku slovenskih polkov 29. aprila 1919 na Koroškem sta sodelovala 1. in 3. bataljon Mariborskega polka. 2. bataljon je ostal na mejnem

Izrez iz slike generala Maistra in njegovih oficirjev, posnete aprila 1919. Spodaj na sredi, tretji z desne ali tretji z leve, je poveljnik Mariborskega polka podpolkovnik Avgust Škrabar

odseku pri Špilju. 1. bataljon se je odpeljal (razen 2. stotnije) iz Maribora 28. aprila v Sinčo vas, 29. aprila se je 2. stotnija borila v sestavi Ljubljanskega polka, 1., 3. in 4. stotnija Mariborskega polka so bile sprva določene za rezervo koroškega obmejnega poveljstva, še istega dne pa dobile povelje, naj zavarujejo bok napadajočega celjskega bataljona in zapolnijo vrzel med obema celjskima bataljonoma. Mariborski bataljon se je pri Šmarjeti spopadel s sovražnikom in zaplenil nekaj strojnic ter dva gorska topa. Ponoči je prišel ukaz, da se mora 1. bataljon zaradi neuspeha ofenzive vrniti na položaje pri Št. Rupertu pri Velikovcu. Tam je ostal do avstrijskega napada 2. maja in ta ter naslednji dan branil velikovško mostišče, 4. maja pa dobil ukaz za umik, ker pa ni mogel ustaviti Avstrijcev tudi na novih položajih, se je 5. maja umaknil do Dravograda, 6. maja do Mute in 7. maja do Brezna, odkoder se je z vlakom odpeljal v Maribor. Bataljon je imel 5 mrtvih, 11 ranjenih in 98 ujetih, izgubil je 6 strojnic, 3 konje in poljsko kuhinjo.

3. bataljon Mariborskega polka je 29. aprila napadal na črti Sv. Štefan, vendar njegov medli napad ni uspel in se je vrnil na izhodiščne položaje. Že 1. maja se je ta bataljon umaknil čez Dravo na desni breg in s tem v precejšnji meri prispeval k porazu na velikovškem odseku. Umikal se je tudi 4. maja in umik končal 5. maja, v Maribor se je vrnil 7. maja. Ker se je neprestano umikal, ni imel izgub.

1. bataljonu je med ofenzivo poveljeval stotnik Mario Grisold, ker pa je zbolel poveljnik 3. bataljona stotnik Ciril Rakuša, je 3. maja stotnik Grisold prevzel poveljstvo nad obema bataljonoma.⁷ Poraz na Koroškem in delež Mariborskega polka pri tem še ni popolnoma raziskan.

V Mariboru sta bila 1. in 3. bataljon po porazu na koroškem bojišču izpopolnjena z vpoklicanci, ves polk je bil reorganiziran. 1. bataljon se je odpeljal nazaj na Koroško 14. maja, 25. maja pa še polkovni štab z 2. in 3. bataljonom ter strojnično in tehnično četo. Polk je bil nastanjen na območju Vuzenice in Mute.

Pred začetkom druge koroške ofenzive so polku in bataljonu poveljevali naslednji oficirji: polkovni poveljnik podpolkovnik Avgust Škrabar, adjutant poročnik Julius Gustin;

— 1. bataljon: poveljnik major Milan Grebenc, poveljniki čet: 1. kapetan Drago Krumenaker, 2. poročnik Martin Bevk, 3. kapetan Václav Díc, 4. kapetan Mario Grisold;

— 2. bataljon: poveljnik major Edvard Vaupotič, poveljniki čet: 5. poročnik Janko Hameršek, 6. poročnik Benedikt Zeilhofer, 7. kapetan Jože Rosina, 8. Stanko Dekleva;

— 3. bataljon: poveljnik kapetan Ferdo Plaskan, poveljniki čet: 9. kapetan Ciril Rakuša, 10. kapetan Metod Rakuša, 11. poročnik Stanko Jurko, 12. poročnik Mirko Rauter.

— Tehnična četa: poročnik Leo Lindtner, telefonski vod poročnik Franjo Štuhec;

— I. etapna četa poročnik Karel Tribnik, II. etap-

na četa poročnik Jože Malenšek, III. etapna četa poročnik Rudolf Polak. Dopolnilnemu bataljonu je poveljeval kapetan Anton Dolar.

Za ofenzivo sta bila 1. in 3. bataljon Mariborskega polka uvrščena v Labotski odred generala Maistra. Ta odred je imel nalogo zavzeti Dravograd in nato napredovati dalje do Labota in St. Paula. Po topniški pripravi, ki se je začela 28. maja 1919 ob četrty uri zjutraj in je trajala četrty ure, je Labotski odred začel napadati v ukazani smeri. 2. četa je ob 5.30 brez posebnih naporov zavzela Puhštanjski hrbet in s tem prebila sovražno linijo, 3. četa je ob 13.30 dosegla Dravograd.⁸ Do 2. junija je 1. bataljon napredoval do St. Paula, enako 2. bataljon, 3. bataljon na črto železniške proge južno od vasi Sachling—Hamsdorf. Po ofenzivi je polk zasedel odsek Kleinalpe — St. Jakob — Wölfnitz (Golovica). Na teh položajih je ostal do 1. julija 1919, ko se je moral umakniti na novo demarkacijsko črto južno od St. Paula nad Labotom. Prvi bataljon je zasedel odsek Labot, 2. bataljon odsek Marenberg (Radlje), 3. bataljon je 1. julija odpotoval v Ljubljano, kjer je ostal kot divizijska rezerva.

V drugi koroški ofenzivi so v 1. bataljonu padli poročnik Ulrih Malič in 4 vojaki, 14 vojakov je bilo ranjenih. 2. bataljon je imel 3 mrtve vojaške, enega ranjenega oficirja in 13 vojakov, 3. bataljon je imel 2 mrtva in 8 ranjenih vojakov. V ofenzivi je Mariborski polk zajel 30 sovražnikov, med njimi 2 oficirja, zaplenil 3 topove, 47 strojnic in 6 minometov.

Za zasluge na koroški fronti so bila leta 1920 podeljena naslednja odlikovanja: polkovni poveljnik Avgust Škrabar⁹ je bil odlikovan z redom Karadžordževe zvezde z meči IV. stopnje, zlati vojaški red Karadžordževe zvezde z meči je dobil narednik Leopold Hostnik, red belega orla z meči 5. stopnje poročnik Benedikt Zeilhofer (predvsem za obrambo Radgone), podeljenih je bilo 12 zlatih medalj za hrabrost in 10 srebrnih medalj za hrabrost. Zlate medalje za hrabrost so dobili: kapetani I. st. Mario Grisold, Metod Rakuša, Ferdo Plaskan, poročnika Janko Ahačič in Josip Hočevár, rezervna poročnika Adolf Bezjak in Martin Bevk, rezervni podporočniki Vojteh Knop, Ante Frlič in Jakob Perhavec, narednika-vodnika Franjo Savrič in Matija Fras. Srebrne medalje za hrabrost: narednik-vodnik Anton Žerak, naredniki Ciril Draksler, Ivan Obed, Ivan Belak, Stanko Ozmeč, Martin Tomažič, kaplarji Ivan Zagoršek, Franc Štiflar, Franc Konič in Franc Gregorinčič.

Julija 1919 so v Mariborskem polku potekali tečaji srbsčine, s popolno vključitvijo polka v skupno kraljevo armado pa je prišlo sredi julija 1919 tudi do znižanja vojaške in podoficirske mezde. To je bil povod za velik vojaški upor v Mariboru in na Koroškem 22. julija 1919. Izplačilo nižje mezde je bilo povod, resnični razlog pa nezadovoljstvo z novo velikosrbsko kraljevino in njeno vojsko. V Mariboru je v boju s kralju zvestimi četami padlo 6 upornih vojakov (če ne več, saj so bila po pisanju graških časopisov trupla upornikov, ki so padli na dravskem mostu, pometana v reko), dva svoja uporna obsojena tovariša pa so

morali sami ustreliti vojaki na dvorišču topniške vojašnice.¹⁰

Ob teh uradnih dejstvih o Mariborskem polku ne bi bilo prav prezreti tudi česa drugega. Ali je bil na primer poleti 1919 polk še vedno enak kot novembra 1918? Ali se ni v enoti dogajalo nekaj, česar nizanje podatkov v okviru polkovne zgodovine ne pove ali pa tudi ne more povedati? Če ne bi bilo julijskega upora 1919, bi bil odgovor na to vprašanje manj pomemben, toda zaradi upora ni, čeprav je odgovor dejansko že upor sam. Več znamenj pove, da je prišlo leta 1919 v Mariborskem polku do bistvenih sprememb, najpomembnejši sta zadržanje polka ob aprilskem ponesrečenem napadu na Koroškem in seveda upor julija 1919. Že takoj po porazu ob avstrijskem protinapadu maja 1919 so se na Slovenskem začele razprave z obtožbami, kdo je poraz zakrivil. O tem so kasneje pisali tudi zgodovinarji. Prevladalo je mnenje, da je poraz zakrivilo slovensko vodstvo, ki je sprejelo sklep o napadu na močnejšega sovražnika, k porazu pa je prispevalo stanje, v katerem je bila vojska, slaba oskrba in ob vsem še socialistična propaganda. Pripisovanje krivde slovenskim voditeljem je bilo politično vzeto z vsedržavnega vidika koristno, saj je potrjevalo šibkost Slovencev in pomagalo centralizacijskim ciljem Beograda. Zato je lahko ohranil čiste roke general Smiljenič, čeprav je bil na čelu slovenskih polkov že od februarja in je tudi odobril dispozicije za napad. Ta smer obravnave ni predmet teh vrstic, zato ostanimo samo pri začetem izhodišču. Po tem pa — ne samo vodstvo, tudi slovenske enote leta 1919 niso bile več enake kot leta 1918. Ob vsem, kar vemo o julijskem vojaškem uporu, jih je spremenila realnost v novi državi.

Slovenski vojak je bil za Jugoslavijo iz Majniške deklaracije, za slovensko-hrvaško republiko, kot je nastala novembra 1918, ni pa bil za velikosrbsko monarhijo. Razen tega se je leta 1919 bistveno spremenila tudi sestava slovenskih enot. V Mariborskem polku so bili v začetku novembra 1918 sami prostovoljci. Tudi po Maistrovem mobilizacijskem razglasu z dne 9. novembra 1918 so prišli — po Mravljakovih spominih za zbornik 1958 — še vedno samo tisti, ki so tudi hoteli priti. Mobiliziranje januarja 1919 pa je bilo bistveno drugačno. Moral je priti, kdor je hotel ali ne, še doslednejši je bil vpoklic na »orožne vaje« majaja 1919 pred ofenzivo na Koroškem. Nekateri podatki nam povedo, da so bili vpoklicani ne samo Slovenci, marveč tudi pravi Nemci. Tako je na primer 10. junija 1919 v Ljubljani pripadnik 3. bataljona Mariborskega polka Nemec narednik Fischer pred zborom dejal, da mu ne more nihče zapovedati, naj govori v drugem jeziku kot materinem, in da se bo pritožil nemškemu konzulatu. Ta isti narednik je 2. julija z narednikom Hinkom Krištofom v Mariboru vlomil v glavno blagajno Mariborskega pešpolka in odnesel 8600 kron. Ta drobci pove, kdo vse je bil v uniformi nove vojske.

Po porazu maja 1919 je precej ostrih obtožb veljalo tudi oficirjem slovenskih polkov, zlasti na pri-

mer poveljniku 3. bataljona Mariborskega pešpolka, češ da je dajal zmedena povelja. Očitki niso bili neupravičeni, ker pa je prišlo do razkroja tudi v drugih enotah, je mogoče prej ugotoviti, da mnogi oficirji niso bili dorasli zahtevnejši stopnji vojskovanja. Na pomembne poveljniške dolžnosti so prišli oficirji, ki so z osebno hrabrostjo, iznajdljivostjo in izkušnjami iz svetovne vojne dobro poveljevali svojim vodom in stotnijam, poveljevanje bataljonom pa je bilo prezahtevna naloga.

15. julija 1919 je bil Mariborski polk po vključitvi v skupno kraljevo velikosrbsko vojaško organizacijo preimenovan v 45. pešadiski puk. Ukaz z dne 30. junija 1919 o preimenovanju je polk dobil v St. Paulu 3. julija 1919. Po zmagoviti ofenzivi na Koroškem je polk ostal na svojih položajih do 20. oktobra 1919. Takrat je 1. bataljon v Ljubljani zamenjal 3. bataljon, 2. bataljon je bil razmeščen na odseku Grebinj in v Labot je prišel 3. bataljon. 25. junija 1919 so bili demobilizirani vsi starejši od 38. let. Slovensko naravo je polk ohranil do demobilizacije maja 1920.

V tem času je potekalo razslovenjanje polka,¹¹ slovenskim oficirjem so se začele dogajati vedno večje krivice. Polkovni poveljnik podpolkovnik Avgust Škrabar je postal leta 1920 pomočnik novega srbskega polkovnega poveljnika, major Edvard Vaupotič je bil razporejen celo samo za komandirja 4. čete v 2. bataljonu, ki mu je zdaj poveljeval neki srbski major. Novembra 1920 je bil poročnik Benedikt Zeilhofer samo vodni oficir v 4. četi 2. bataljona, slovenskega poveljnika je imel samo še 1. bataljon ... in tako dalje in tako dalje. V polk so prihajali rekruti iz južnih delov države, tja pa so bili premeščeni slovenski oficirji. Vsak je moral praviloma prebiti več mesecev v okupacijskih enotah v albanskih krajih.

V starojugoslovanski armadi sta kasneje do generalskega čina napredovala nekdanja oficirja Mariborskega polka Mirko Rajh in Metod Rakuša, mogoče še kateri, po drugi strani pa je bil celo z nesmiselno obtožbo preganjan in zapostavljen ter končno upokojen kot kapetan I. stopnje odlikovanec z redom belega orla z meči Benedikt Zeilhofer, podobno se je godilo še marsikateremu slovenskemu oficirju. Uspeli so predvsem tisti, ki so brez predsodkov sprejeli narodno in razredno naravo kraljeve armade, ki so pozabili, da so najprej Slovenci in šele potem vse drugo, torej na tisto, zaradi česar so pravzaprav novembra 1918 dvignili orožje proti stari mačehovski Avstriji in tudi postavili slovenski Mariborski polk.

OPOMBE

1. Več o tem in o že večkrat opisanih dogodkih je predvsem v literaturi: Maistrovi spomini v Spominskem zborniku 1918/19, Maribor 1979; Lojze Ude: Boj za severno slovensko mejo 1918—1919, Maribor 1977; več osebnih pričevanj je bilo pripravljenih za onemogočeni spominski zbornik leta 1958 in bodo natisnjena v zborniku 1988. 2. Edvard Vaupotič, aktivni oficir avstroogrske armade, rojen 25. avgusta

1881, umrl 29. marca 1953, med prvo svetovno vojno v mariborskem 26. strelskem polku, znan po osebni hrabrosti v jurišnem oddelku. Po prvi svetovni vojni je ostal v aktivni vojaški službi in je dosegel čin podpolkovnika. 3. Zbornik Slovenci v desetletju 1918—1928, R. Andrejka: Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes. 4. Ta imenski seznam in drugi podobni imenski sezname ter številčni podatki so iz polkovne zgodovine. Napisal jo je major Ivan J. Krpan in jo je izdal 45. pešadski puk v Mariboru leta 1926 pod naslovom Istorija 45. pešadiskog mariborskog puka 1918—1922. 5. Z znakom * pri priimkih so označeni aktivni oficirji, rezervni pa so brez njega. Te oznake niso popolnoma zanesljive, pri posameznikih pa je znak *, ko ni mogoče določiti ali gre za aktivnega ali rezervnega oficirja, saj so oznake deloma nastale leta 1978 na podlagi spomina Cirila Skvarče. 6. Več o tem je napisal sam Zeilhofer v Dialogih, Maribor, 1969, številka 1—2. 7. Svoje spomine na te dogodke je opisal pod naslovom Tri zgodbe s koroške fronte 1919. leta v Mariborskem koledarju za leto 1936, str. 82—98. 8. Celotno napredovanje Mariborskega polka v tej ofenzivi je natančno popisano v Krpanovi knjigi Istorija 45. pešadiskog puka, Maribor 1926. 9. Avguštin Škrabar se je

rodil 10. avgusta 1866 v Barkovljah pri Trstu, kot častnik domobranskega polka št. 5 se je udeležil 1. svetovne vojne in postal leta 1916 podpolkovnik. V Maribor je prišel iz Ljubljane 15. novembra 1918. Poveljnik Mariborskega in kasnejšega 45. pehotnega polka je bil od novembra 1918 do 21. oktobra 1920, ko ga je zamenjal neki srbski podpolkovnik, Škrabar pa je nazadoval v pomočnika polkovnega poveljnika. Po upokojitvi je živel v Mariboru, Zveza Maistrovih borcev ga je izvolila za prvega predsednika in častnega člana. V Mariboru so ga borci posebej počastili ob njegovi 70-letnici leta 1936 in 80-letnici 1946. 10. Več o uporu je zapisano v člankih: dr. Milan Ževart: Vojaški upor v Mariboru julija 1919, Dialogi, Maribor 1967, str. 561—570; Janez J. Švajncar: Prispevek k podobi o vojaškem uporu v Mariboru leta 1919, Kronika, Ljubljana 1982, str. 214—224, in drugod. Leta 1987 je bil v Mariboru zgodovinopisni posvet o vojaških upornih in revolucionarnih gibanjih v Mariboru 1918—1941 in tako tudi o vojaškem uporu julija 1919. 11. Več o tem sem napisal v članku Razslovenjanje slovenskih vojaških enot v kraljevini SHS s primerom Mariborskega pešpolka, Kronika, Ljubljana 1982, str. 31—41.

SLOVENSKI SPOMENIKI PADLIM V PRVI SVETOVNI VOJNI

ŠPELCA ČOPIČ

* * *

S tem naslovom so zajeti različni spomeniški objekti: kamnite plošče, obeliski in kvadri, kipi in različne stavbe, ki so bili postavljeni med obema vojnama v spomin na slovenske vojake, padle na različnih frontah. Spomeniki so pomensko označeni z letnicami začetka in konca prve svetovne vojne, z različnimi simboli in najpogosteje z imeni padlih vojakov. Spomeniki so bili postavljeni pogosto na pokopališčih, v zavetju farne cerkve in redkeje samostojno na izbrnem prostoru v vasi ali mestu.

Spomeniki druge svetovne vojne so jih potisnili v senco in njihovo vzdrževanje je postalo odvisno od večje ali manjše zaščitenosti pokopališč in skrbnosti cerkvenih upraviteljev za kulturno dediščino, vse dokler niso dobile veteranske borčevske organizacije znova več veljave in se niso odbori zveze borcev zavzeli tudi za spomenike padlim v prvi vojni. Ta del slovenske zgodovinske dediščine je še vedno neenakomerno varovan in propagiran ter malo prisoten v zavesti slovenskega naroda, kar je razumljivo iz samega poteka zgodovinskih dogodkov. Upamo lahko, da bodo zgodovinske raziskave in vrednotenje rezultatov povečali zanimanje za prvo svetovno vojno, prav kot lahko raziskava političnega življenja v Sloveniji med obema vojnama odkrije vlogo, ki jo je imelo postavljanje spomenikov padlim in manifestacije ob njih. Mimo te vsebine pa so vredni pozornosti spomeniki sami kot objekti likovnega spomeniškega programa.

Predstavljeni spomeniki padlim v prvi vojni so bili raziskani v sedemdesetih letih kot del širše zastavljene raziskave slovenskega spomeniškega kiparstva v prvi polovici 20. stoletja.¹ Za primerjavo so bili pritegnjeni tudi arhitektonski spomeniki in le deloma spominke plošče. Seveda lahko vrednotimo spomenike po čisti likovni kvaliteti, brez misli na obsežnost smrtnih žetve, ki jo zaznamujejo ali na politične boje, ki so spremljali njihovo postavljanje. Vendar se je pri spomenikih težko popolnoma izmakniti njihovi vsebini in pogosto težavnem nastajanju, kar narekuje nekoliko širši pristop. Tako so v prvem delu predstavljeni spomeniki različnih oblik in kvalitete v grobem časovnem zaporedju ter v drugem delu skopo razčlenjena in ovrednotena celotna dediščina, seveda le na izbranih primerih.

Prav na začetku dobe, ki nas zanima, se nam ponuja kip *Kranjskega Janeza*, ki je šele pozneje dobil pod svoje okrilje mrtve vojake. Kiparju Svetoslavu Peruziju je v Judenburgu naročilo poveljstvo c.k.r. 17. pehotnega polka kranjskih Janezov kip vojaka v uniformi polka. Leta 1916 ga je izdelal v polovični velikosti v mavcu, nato 1917 izklesal figuro v tirolskem marmorju in dokončal glavo, ko je bil odpuščen iz Judenburga.² Nedokončani kip je prevzel novodošli mladi kipar, avtor odmevnega modela za Gubčev spomenik, Lojze Dolinar, ki se je s Peruzziijevim ki-